

HENRIK CEDERLÖF:

Svenska språket i Finland

Denna artikel om svenska språket i Finland ingick i ett föredrag på Svenska dagen förra året och publicerades i tidningen Västra Nyland den 8 november. Författaren, fil dr Henrik Cederlöf, känd som pedagog, radioman och publicist, påpekar att finlandssvenska förtroendemän har en svårare ställning än sina finska motsvarigheter. Det officiella förvaltningsspråket har en tendens att bara bli finska, och när det är svenska är det dåliga översättningar från finskan. Men det är en medborgerlig rättighet att myndigheternas språk är rent och klart och för finlandssvenskarnas del begripligt svenska.

Vårt modersmål – det svenska språket – har i dag naturligtvis samma ställning i juridisk mening som det har haft alltsedan språklagarnas tillkomst på 1920-talet.

Ändå är det ofrånkomligt att vårt språk utsätts för en tilltagande diskriminering i vårt lands förvaltningsmaskineri, inom skolväsendet, i ministerierna, i de centrala ämbetsverken, i länsstyrelserna, inom affärsvärlden. Det är fråga om en utveckling de facto, som inte i och för sig behöver innebära att gällande lagar, förordningar eller bestämmelser nonchaleras. Man kunde tala om en attitydförskjutning, om en mer och mer utpräglad likgiltighet för tvåspråkighetens praktiska, vardagliga behov av information, service – helt enkelt av god vilja.

Exempel på denna negativa – i själva verket mycket illavarslande – utveckling behöver ingen av oss söka länge efter. De finns överallt i vår närhet, på flera olika nivåer i samhället. Såsom så många gånger tidigare har konstaterats är finlandssvenskarnas egen flathet, ovillighet att kräva och hävda sin rätt en väsentlig del av denna utveckling – kanske rentav den allra viktigaste. En mera militant minoritet skulle tydligen ha tagit konfrontation och konflikter i stället för undergivenhet och stilla resignation. Då och då kan man visserligen uppfatta något slags rytande: en tidning slår larm i anledning av att någon pekat på ett iögonenfällande missförhållande eller en politiker finner det opportunt att protestera mot ett oförsynt uttalande. Men i allmänhet går utvecklingen i vårt land mot en allt mer tilltagande enspråkighet – alla officiella ställningstaganden och välvilliga bedyran-

den till trots.

Det engelsk-dominerade språkprogrammet i dagens grundskola måste i all rimlighets namn få fatala konsekvenser för det allmänna språkliga klimatet i morgondagens finländska samhälle. Vilka märkliga krafter är det som drivit sitt spel i kommuner, eftersom man gett engelskan en dominerande plats i undervisningen, medan det svenska språket fått en undanskymd ställning, det har placerats i ett slags skamvrå. Man ser ofta finska kulturpersonligheter uttrycka sin oro över vad som egentligen håller på att hända, men några radikalt nya grepp hör man inte talas om.

Man kan alltså med fullt fog hävda att vårt modersmål misshandlas därför att det inte används.

Jag ska ge ett exempel från ett område där mycket har hänt under de senaste tio åren. Jag avser förhållandet – kommunikation – mellan centrala ämbetsverk och andra myndigheter å ena sidan och tvåspråkiga kommuner å den andra. Enligt språklagen har ju envar sakägare rätt att vända sig till myndighet eller domstol på sitt eget språk – denna bestämmelse är också allmänt nyttjad. Ekenäs stad, som är en tvåspråkig kommun med svenska som majoritetsspråk, avfattar sålunda alla skrivelser och hänvändelser till myndigheterna på svenska. Här om råder ingen diskussion, tillvägagångssättet uppfattas som naturligt.

Förskjutningar

Den stora frågan: Hur ser den motgående trafiken ut? Hur skriver myndigheter till

tvåspråkiga kommuner, exempelvis just till Ekenäs. Det allmänna intrycket är att i detta avseende väsentliga beteendeförskjutningar har inträffat under de senaste åren. Tidigare var det mera allmänt att myndigheter skrev till kommuner på deras majoritetsspråk – man kunde kanske tala om en oskriven överenskommelse, en gest av god vilja. Detta förfaringssätt är inte längre någon regel, det är tydligen på väg att snarare bli ett undantag.

Man måste komma ihåg att det här inte är fråga om några brott mot gällande bestämmelser. Myndigheterna kan hänvisa till stadgandet i språklagens tredje paragraf, enligt vilken skrivelse till tvåspråkig kommun kan avfattas på någotdera språket.

Man fäster sig vid att långtifrån alla statliga kommittébetänkanden översätts till svenska. De flesta utredningar om exempelvis skolväsendet har getts ut också i svensk språkdräkt – de anses tydligen gälla hela befolkningsgruppen – medan ett aktstycke som nationalparkskommitténs betänkande ännu i denna stund inte har översatts, trots att remisstiden för länge sedan har gått ut och trots att flera kommuner med svenska som majoritetsspråk berörs av betänkandet.

Det är angeläget att betona att tyngdpunkten i språklagstiftningen – jag avser här främst språklagen av den 1 juni 1922 – tydligen ligger i de kommunala myndigheternas språkbruk. Då lagstiftaren här diskuterar vilket språk som skall användas av myndighet i kommun nyttjas genomgående följande tre begrepp: sakägarens språk, expeditionsspråket och det inre ämbetsspråket.

Det som kommer närmast vårt problem är naturligtvis expeditionsspråket, varmed avses det språk på vilket den kommunala myndighetens expedition – skrivelse – skall vara avfattad i ett ärende, som angår enskild person eller sammanslutning.

Såvitt man kan se fungerar systemet skäligen tillfredsställande på denna nivå: en tvåspråkig kommun skriver till en medborgare på dennes modersmål.

Men – som sagt – i kommunikationen mellan högre myndigheter och tvåspråkiga kommuner klickar det betänkligt. Eftersom lagstiftningen här inte räcker till, måste man få uttrycka den förhoppningen att centrala ämbetsverk skulle inse sitt kolossala ansvar när det gäller medborgargrupper och medborgares självklara rätt att få information på sitt eget modersmål – det språk på vilket informationen faktiskt kan bli meningsfull.

Flod av skrivelser

I själva verket ställs finlandssvenska förtroendemen-beslutsfattare i kommuner eller i basorganisationer av vilket slag som helst inför tilltagande svårigheter, när det gäller att skaffa sig eller ta del av information. De översköjs av en formlig flod av skrivelser; cirkulär från centralorganisationerna, betänkanden och påminnelser från de statliga myndigheterna, utredningar och statistik från länsstyrelserna. En stor del av detta överrika material är i dagens läge avfattat på finska – väl att märka på snårig och svårbegriplig finska.

Det kan inte råda någon som helst tvekan om att finlandssvenska kommunala för-

troendemen har ett väsentligt svårare utgångsläge i sitt beslutsfattande än de finska. Av någon egendomlig anledning har detta problem – som dock på lång sikt kan visa sig vara av oerhört stor betydelse – veterligen inte uppmärksamats av delegationen för jämlikhetsfrågor, som annars inte brukar sväva på målet.

Situationen är emellertid bedrägligare än så. Jag vill hävda att också den svenska som produceras av och för förvaltningsenheter i vårt land i alltför många fall är ett misshandlat språk. Detta innebär att finlandssvenskar får brottas med dubbla svårigheter; först blir de utan information på sitt eget modersmål, och om sådan någon gång bjuds, är den alltför ofta dåligt översatt finska, vilket betyder osvensk, svårbegriplig svenska. Ingen kan sedan egentligen förvåna sig över att denna otillfredsställande, i verklig mening odemokratiska språknorm sprider sig som en gräsbrand också till situationer där ingen översättning är i fråga utan där det faktiskt skrivs svenska av svenskar.

Men då kan det också låta som i följande förslag till arrendeavtal, som nyligen behandlades i ett västnyländskt kommunförbunds fullmäktige:

”Från och med den 1 januari 1979 är den årliga legoavgiften beroende av det officiella levnadskostnadsindexet, vari oktober 1951 uttrycks med 100, sålunda, att grundavgiften 2 500 mk per år och grundindexet, varvid legoavgiften från ingången av ettvarit kalenderår höjes eller sänkes med så många 2 % av grundavgiften, varmed det genomsnittliga levnadskostnadsindexet under föregående kalenderår med fulla 2 % över- eller underskridit grundindexet, likväl så, att förhöjningen under de fem första åren icke må

utgöra mer än hälften av indexförhöjningen".

Här är modersmålet gjort till ett slags sammelsurium – ända därhän att man med fullt fog kan fråga sig om någon av beslutsfattarna i den aktuella situationen egentligen hade klart för sig vad de fattade beslut om.

Verkligheten

Exemplet ovan må vara extremt, men det visar inte desto mindre på en verklighet som förefaller bli mer kusligt påtaglig för varje år som går.

Vi borde helt enkelt utlysa ett allmänt korståg mot oskicket att producera dålig svenska, klumpig och otydlig svenska. Min uppfattning är den att det här är fråga om uttryck för slentrian och tankelättja: man skriver sina instruktioner och direktiv i överensstämmelse med vissa stelbenta mallar och bryr sig föga om, huruvida man verkligen gör sin text begriplig, tillgänglig, användbar.

För några dagar sedan fick jag i min hand ett förslag till instruktion för någonting som kallas "specialomsorgsdistrikt", det skall bildas ett "kommunalförbund för specialomsorger". Man skall "bereda specialomsorger för den svenskspråkiga befolkningen". Vad är nu detta för språkliga missfoster, där man för första gången ser ordet "omsorg" böjt i pluralis.

Lägg märke till att begreppen som sådana inte ger någon antydning om vad frågan egentligen avser. Det är först efter det man har läst sig ganska långt ner i texten

som man kommer underfund med att det är fråga om vård av utvecklingsstörda, som nu skall organiseras på länsnivå.

Nyligen har länsstyrelsen sänt ut ett digert aktstycke som kallas "preliminär regional utvecklingsplan". Det är tydligt att här följer mycket tung text. Därför blir man inte förvånad när man sedan stupar över fraser som "Länets produktionsverksamhets allmänna utvecklingsmålsättningar är liknande som för hela landet allmänt taget, ehuru produktionsverksamhetens arbetslöshets- och andra problem på lång sikt annorstädes i landet och i synnerhet i utvecklingslänen kommer att vara svårare än i Nyland."

Detta är alltså vad som skrivs officiellt i det tvåspråkiga Nyland i nådens år 1977. Det måste vara fråga om uttryck för en språk synd, som i det långa loppet kan visa sig ha en oerhörd genomslagskraft. Den nya kommunallagen hade som en generalprincip den tanken, att allt flera medborgare skall dras med in i beslutsfattarmekanismen. Detta har också skett.

Men vad är det vi bjuder dessa tiotals tusen finlandssvenskar, som är med om att dra upp riktlinjer för hembygdens framtid i fråga om den språkliga utformningen av material som skall ligga till grund för behandlingen.

Min uppfattning är att vi här har att göra med försyndelser mot hela vår språkliga kultur, vår språkliga identitet, som inte kan undgå att påverka vår framtid. Dels är det uppenbart att klumpig och oklar förvaltningssvenska förvärrar folks möjlighet att ta ställning till det ärende som det är fråga om, dels pågår här en innöttningsprocess, en inmatning av en språkuppfattning som är för-

därvlig, därför att den är så i grunden osvensk.

Myndigheterna dirigerar

Vad kan skolundervisning och kulturkonferenser åstadkomma om finlandssvensken i gemen i hela sitt liv och i nästan allt sitt handlande dirigeras av myndigheters språkbruk?

Medelvensson är inte någon skönlitterär författare, han är inte ens artikelskribent – han är en medborgare som har cirkulär att fylla i, blankettfrågor att besvara, deklamationer att göra upp, föredragningslistor att

begripa, kommunala tvistefrågor att ta ställning till.

Vad är det för ett språk som kommer till honom och vad är det för ett språk som han svarar med, som han artikulerar sina tankar med, som hjälper honom att bygga upp en världsbild och en livssyn. Alla de här funktionerna är mödosamma – ofta tränger de djupt ner i människans innersta skrymslen.

Hur viktigt är det då inte att tankar av det här slaget kan formas rent, utan förkonstling eller tillsatser av i grunden främmande språksyn.

Vad vi talar om är en medborgerlig rättighet, kanske den viktigaste av dem alla.